

Bernisa PURIŠ

Amela Šehović, *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama*,
Institut za jezik, Sarajevo, 2012.

Knjiga *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama* autorice Amele Šehović postavljena je i ostvarena kao sociolingvistička rasprava u okviru koje se, uz metodološke procedure konverzacijske analize, diskursne analize i pragmatičke analize, istražuje međusobna uvjetovanost i prožimanje jezičkih i društvenih kategorija i fenomena.

Polazeći od uvjerenja da jezičke forme imaju važnu ulogu u odslikavanju sociokulturne stvarnosti, autorica otkriva kako određena društvena stvarnost, društvene tendencije i ideologije, kognitivne sheme, sistem uvjerenja i predrasuda, odnosno stereotipi o drugima i drugačijem bivaju upisani u jezičke forme.

Skrećući pažnju na to da dramski dijalog, kao i svaki drugi umjetnički tekst, predstavlja drugostepeni modelativni sistem te da kao takav ne posjeduje sva svojstva prirodnoga jezika, autorica svoj odabir dramskoga dijaloga za istraživanje međusobnoga prožimanja jezičkih i sociokulturnih fenomena argumentira činjenicom da u lingvističkoj literaturi nisu rijetke analize razgovornoga jezika čiji korpus čine odabrani dramski tekstovi te stavom da dramski dijalozi osiguravaju najbolju informaciju o kolokvijalnom jeziku određenoga vremena, odnosno da su konstruirani dramski dijalozi, zapravo, rezultat i odraz komunikativne kompetencije njihova autora i njegova poznavanja normi i konvencija određene govorne zajednice u određenome vremenu. Ovakav stav omogućio je lingvističku analizu jezika u bosanskohercegovačkim dramama i prema dijahronijskome kriteriju.

Građa u knjizi podijeljena je u šest dijelova: *Osobnosti jezika u dramama i razgovornoga jezika*, *Obraćanje (oslovljavanje) u dramama*, *Leksičke promjene – pokazatelji društvenih promjena*, *Jezik i rod*, *Jezik i moć* i *Jezik i identitet*.

U prvome dijelu knjige autorica uspoređuje razgovorni jezik i jezik u bosanskohercegovačkim dramama ukazujući na njihove sličnosti i razlike na svim jezičkim nivoima.

Kao jezička sredstva koja povezuju gramatiku te društveni i kulturni život, autorica u drugome dijelu knjige metodološki sistematično, na temelju gramatike društvenoga statusa, izdvaja: lične zamjenice 2. lica, lične zamjenice 3. lica, etikete za obraćanje (unutar kojih posebnu grupu čine termini za srodnike i termini za poznanike), vlastita imena te pozdrave. U korpusu bosanskohercegovačkih drama autorica uočava, analizira i interpretira recipročnu i nerecipročnu upotrebu zamjenica te zamjeničko preključivanje. Do recipročne upotrebe zamjenice *ti*, kako pokazuju dramski dijalozi, uglavnom dolazi usljed razvoja bliskosti među sagovornicima. Obraćanje na *ti* općenito je popularizirano u vrijeme socijalizma, kada su uvedene i lekseme *drug* i *drugarica* – na taj način nastojale su se formalizirati ukinute socijalne razlike među članovima i članicama socijalističkoga društva, zaključuje autorica. Nerecipročna upotreba zamjenica ostvaruje se, naprimjer, u konverzaciji između oficira i vojnika, između ljekara i pacijenta. U dramskoj konverzaciji nisu rijetki slučajevi *zamjeničkog preključivanja*, posebno prelaženja sa *Vi* na *ti*, što je prouzrokovano najčešće emocionalnom napetošću lika, obično njegovim strahom, ali i strašću; s druge strane, upotreba *Vi* namjesto očekivanog / uobičajenog *ti* često je izraz sarkazma i ironije.

U trećem dijelu knjige autorica pokazuje kako promjene društvenih okolnosti uzrokuju nestanak jednih i pojavu drugih leksema. Sa stilističkog aspekta zanimljiva je revitalizacija nekad stilski markiranih, a danas gotovo sasvim neutralnih leksema. Takva je npr. revitalizacija arhaizama, odnosno reaktiviranje leksema iz sakralnoga registra (npr. *mudžahedin*, *šehid*). Autorica skreće pažnju na to da nakon protekloga rata u fond aktivne leksike određenih slojeva bosanskohercegovačkoga društva ulaze leksema iz orijentalnih jezika sa snažnom nacionalno-vjerskom konotacijom, što bilježe i drame iz tog perioda. Prodor strane leksike prepliće se s fenomenom globalizacije i pomodnom upotrebom stranih riječi. Leksičke promjene u govoru ženskih likova (vulgarizmi, tabu-riječi, psovke), o čemu svjedoče novije drame, uvjetovane su odstupanjem od patrijarhalnih normi ponašanja i otvorenijim govorenjem o tabu-temama. O povezanosti jezičkih i društvenih fenomena svjedoči i upotreba leksema *lahko* i *babo*. „Danas se ove lekseme smatraju nacionalnim identifikatorima“, kaže autorica, „međutim, u vremenu koje opisuje Ćorovićeva drama *U mraku* iz 1910. te drama *Kao vikor* iz 1918. ove lekseme nisu bile rijetke u govoru srpskoga stanovništva, ali se sa

stalnim porastom nacionalne svijesti, u govoru tog stanovništva gube iz upotrebe.“

U poglavlju *Jezik i rod* Amela Šehović istražuje spolno razlikovni jezik / rodni identitet. Rodni identitet istražuje lingvistički (kroz tvorbu imenica ženskoga roda) te kulturološki (kroz analizu stereotipa o ženama). Kao tvorbene načine za označavanje razlika u spolu posebno istražuje *imeničku mociju*. Upotrebu mocionih sufiksa povezuje kako s lingvističkim tako i s ekstralingvističkim faktorima. Autorica zaključuje da žene u patrijarhalnim sredinama društveni status najvećim dijelom postižu kroz poziciju oca, muža ili ljubavnika, što se na lingvističkome planu jasno manifestira kroz upotrebu mocionih sufiksa. Naime, imenice ženskoga roda izvedene od imenica muškoga roda ne označavaju vršiteljku radnje, nositeljku osobine i sl., nego iskazuju poseban odnos žene prema muškarcu – najčešće odnos pripadanja, čime je mnoštvo drugih njenih identiteta svedeno na nulu. Na patrijarhalni način razmišljanja upućuju i stereotipi o ženama. U bosanskohercegovačkim dramama autorica uočava nekoliko grupa takvih stereotipa: žena kao inferiorno biće, žena kao đavolsko, hirovito i osvetoljubivo biće, žena kao majka i supruga. Žena majka jedna je od tipičnih uloga u kojima se žene vrlo rado i vrlo često prikazuju u korpus bosanskohercegovačkih drama. S druge strane, kako otkriva autorica, nijedna bosanskohercegovačka drama ne prikazuje ženu od karijere, a rijetke bh. drame kao nove teme uvode likove promiskuitetnih žena i prostitutki.

Ideologizirana perspektiva ostvaruje se i u suodnosu *Jezik i moć*, o čemu govori peto poglavlje knjige. U ovome poglavlju riječ je o ulozi govora kao instrumenta nejednakosti. Ukazuje se na to kako verbalna interakcija u velikoj mjeri ovisi o društvenom odnosu između sagovornika, zbog čega neki uživaju jezičke slobode (takvo je npr. ušutkivanje i prekidanje), a drugi moraju šutjeti ili vršiti hiperkorekciju vlastitoga govora (na to ukazuju npr. eufemizmi). Eufemizmima u bosanskohercegovačkim dramama često pribjegavaju žene; indirektnim izražavanjem žene u bh. dramama poštuju društveni imperativ *govoriti kao dama*; u slučaju direktnog izricanja pojmova čije se spominjanje smatra neprimjerenim jednoj dami, kaže autorica, žena gubi status dame, jer usvaja jezik grupe koja je u posjedu moći, a to su muškarci. U bh. dramama autorica Šehović uočava kako i pravo na iskazivanje ljutnje pripada isključivo muškarcima, dok se svaki slučaj otvorenog iskazivanja (ljutih) emocija

kod žena doživljava, u najmanju ruku, kao izraz ženske frustracije ili emotivne uznemirenosti. Pravo na verbalnu neučtivost i vrijeđenje također pripada govornicima s više moći, dok oni bez moći svoju konfrontaciju iskazuju obično sarkazmom, ironijom ili impersonalnošću. I vrijeđanju načelno pribjegavaju formalno moćniji govornici, čija se moć temelji na bogatstvu, društvenom statusu ili nekom drugom društveno prihvaćenom kriteriju. Autorica skreće pažnju na to da upotreba vulgarizama ili pejorativa nema uvijek funkciju vrijeđanja. Takve su riječi katkad strategije za izražavanje solidarnosti i drugarstva, na što upućuje kontekst.

Amela Šehović u svojoj knjizi analizira rodni identitet (u poglavlju *Jezik i rod*) i lični identitet (u poglavlju *Obraćanje (oslovljavanje) u dramama*). No, kao naročito važnu i nezaobilaznu temu u sociolingvističkim istraživanjima, posebno na našim prostorima, autorica u šestom poglavlju, pod naslovom *Jezik i identitet*, izdvaja temu etnički identitet, u okviru koje analizira lingvistička sredstva u funkciji etničkog etiketiranja. Polazište za ovu analizu nalazi u vangrupnim i unutargrupnim stereotipnim iskazima. Autorica uočava kako se sklonost stereotipiziranju ogleda u dinamičnom uspostavljanju dihotomije *mi – oni*. Ova dihotomija stilistički biva podržana i pejorativnim etiketiranjem. Funkcija markera nacionalnog identiteta ponajprije je vidljiva na leksičkome planu. Upotreba imenica *braćo, sestre* prilikom obraćanja te inkluzivnog *mi* ima namjeru istaći zajednička uvjerenja i očekivanja učesnika verbalne interakcije. Kao sociolingvistički najzanimljivije markere nacionalnog identiteta autorica izdvaja pozdrave, čestitke i zakletve. A. Šehović zaključuje da je u bosanskohercegovačkim dramama etnički identitet dominantan i da on često utječe na jezički identitet govornika.

Na kraju monografije nalazi se popis literature s velikim brojem naslova naučnih i stručnih djela, što potvrđuje autorici naučnu temeljitost i ozbiljnost u pristupu jednom od najaktuelnijih pitanja jezika danas.

Knjiga *Jezik u bosanskohercegovačkim dramama* autorice Amele Šehović sociolingvistička je rasprava u kojoj će i oni koje zanimaju lingvistička istraživanja, ali i oni koji se bave dramaturgijom pronaći svoj oblik čitanja. Zahvaljujući pitkosti stila, sistematičnosti i preglednosti građe, ova je knjiga koristan univerzitetski udžbenik ali i nezaobilazan informator za sve one koji se žele obavijestiti o međusobnoj uvjetovanosti i prožimanju jezičkih i sociokulturnih fenomena.

Posebna vrijednost ovakvih istraživanja leži u tome što ona daju poticaj kritičkome promišljanju pitanja o prevazilaženju društvenih dihotomija - i ličnih, i rodnih, i etničkih. Ono što je veoma važno jeste to što ova naučna studija daje poticaj tome da se negativni sistemi uvjerenja o drugome i drugačijem, realizirani u jeziku, **zamijene** njihovim pozitivnim jezičkim realizacijama, jer samo tako – pozitivno – osnažen jezik može doprinijeti prevazilaženju svakovrsnih društvenih podjela.